

ФОНЕТИКО-ФОНОЛОГИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ГОВОРА НА СЕЛО ГОРНО ДРАГЛИЩЕ, РАЗЛОЖКО¹

КАТЕРИНА УШЕВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“ ПРИ БАН
kateto184@abv.bg

Резюме: Целта на статията е да представи фонетико-фонологичните особености на диалекта на село Горно Драглище, Разложко. В изследването са описани историческите и съвременните звукови промени, характеризиращи вокализма и консонантизма на говора. Резултатите от проучването открояват горнодраглищкия диалект с уникалната комбинация от два различни диалектни типа фонологични системи – вокална, предимно от източнобългарски диалектен тип, и консонантна – от западнобългарски.

Ключови думи: диалектология, разложки говор, Горно Драглище, фонетика, фонологична система

PHONETIC AND PHONOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE DIALECT OF GORNO DRAGLISHTE, RAZLOG REGION

KATERINA USHEVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
kateto184@abv.bg

Abstract: This paper aims at presenting the phonetic and phonological characteristics of the dialect of Gorno Draglishte, Razlog region. It describes archaic historical and contemporary changes affecting vowels and consonants. The results of the study show that the dialect is characterised by a unique combination of two different types of phonological systems: a Western-Bulgarian consonant system with palatal consonants and an Eastern-Bulgarian vowel system.

Keywords: dialectology, dialect of Gorno Draglishte, phonetics, phonological systems, Razlog region

I. Увод

Както е известно, преходът от източнобългарски тип говори към западнобългарски тип става плавно, а междинно положение заемат говорите, разположени в ятовата изоглосна зона. В тази област се струпват изоглоси с езикови черти, които свързват ареала и с Изтока, и със Запада (Кочев/Ко-

chev 2010: 20). Такъв „*междинен тип*“ диалект е и говорът на село Горно Драглище, Разложко (Кочев/Kochev 1980: 642). Той е част от групата на югоизточните (западнорупски) говори (Стойков/Stoykov 2002: 30), и поспециално се отнася към банско-разложкия (Кочев/Kochev 1980: 642). Банско-разложкият говор заема средишно място между обграждащите го родопски диалекти и гоцеделчевския говор (от източен тип) и западнобългарските диалекти в Благоевградско, Петричко, Дупнишко, Самоковско. Териториално говорът се свързва с областта Разлога, заключена между планините Рила, Пирин и Родопи. В нея се разположени селищата: Разлог, Банско, Добринище, Елешница, Баня, Бачево, Годлево, Белица, Добърско, Горно и Долно Драглище. Съвременното състояние на диалекта на Горно Драглище обаче не е детайлно проучвано до момента. По тази причина настоящата статия има за цел да представи неговите **днешни фонетико-фонологични особености**. При описанието на диалекта се ползва актуален езиков материал, който в основната си част е събран лично на терен в село Г. Драглище през месец април 2019 г., и към който са добавени лични записи от предишни години.

II. Фонетико-фонологична характеристика на говора

Вокализъм

Вокалната система на горнодраглищкия диалект се отличава с *квантитет*. Удареният квантитет (Кочев/Kochev 1998: 245–260) няма фонологично значение, а се изразява във фонетичното удължаване на всички гласни под ударение (*бѣт, убаф, жѣни, чѣчу*). В сравнение обаче със съседния говор на Банско (Цонев/Tsonev 2008), централнородопските говори (цит. по Кочев/Kochev 2010: 37) и еркечкият говор (Керемидчиева и др./Keremidchieva et al. 2012: 27), тук удареният квантитет е изразен в много по-слаба степен и по тази причина няма да бъде отбелязван графично.

Типологизираща езикова особеност на местния диалект е запазването на архаичния гласеж на стб. **ѣ** като широк вокал (*ѣ*) във всяка позиция под ударение:

- пред сричка със задна гласна: *бѣт, зѣтѣм, дѣду, тѣн, тѣту, мѣку, снѣк*;
- пред сричка с предна гласна: *зѣтѣми, мѣчен*, и вън от ударение като гласна *е* (*децѣта, рекѣта*).

Фонетичното удължаване на вокалите, както и широкият изговор на стб. **ѣ**, свързват говора на с. Г. Драглище със съседните родопски диалекти и с далечния източен по тип (балкански) еркечки говор (Керемидчиева и др./Keremidchieva et al. 2012: 27). От друга страна, наличието на форми като: *ѣдѣлу, ѣал, ѣѣпи* противопоставят горнодраглищкия диалект на източното наречие и го сближават със западнобългарските говори в Благоевградско, Дупнишко, Самоковско, за които е характерен преходът **ѣ** > *a* след ранно затвърдели съгласни (*ѣ, з, s*) (БДА. ОТ/BDA. ОТ 2001: к. № 37, 38).

Говорът на с. Г. Драглище познава и аналогичния на ятовия преглас друг източен преглас – този на Я > *é* (*e*). Вторият преглас обаче е извършен непоследователно поради преходния характер на диалекта. Прегласът се е реализирал след някои стари палатали: *л', н', р'*, които днес са затвърдели, след шушкавите съгласни *ш, ч* и по-ново *џ* (независимо от вида на преходната сричка).

а) Под ударение пред сричка със задна гласна или твърда съгласна: *бръшѐн, вуденичѐр, грънчѐр, запечѐтувам, каракачѐнка, крекам се* ‘смея се’, *тѐстувѐчка, прѐтега, пуѐна, угладнѐл, ужаднѐл, углушѐва, чѐша, чѐкам, шѐнок* ‘глезен’, но и *час, чанта, шарка, ша̀ча* ‘пирон’;

а) Под ударение пред сричка с предна гласна: *вуденичѐри, грънчѐри, запечѐтену, кукумѐфчи, каракачѐнчи, тѐстувѐщи, чѐши шарчи* ‘шарки’, *ша̀чи* ‘пирони’, но и – *дръжѐва, ѝ̀адене, ѝ̀а̀ни го* ‘яхни го’, *ѝ̀асли, пий̀ани, уф-ч̀арник*;

в) Вън от ударение: *Б̀ане* ‘наименование на съседното селище Баня’, *б̀аненѐту* ‘жители на село Баня’, но и *в̀ши а̀сал, жа̀бурѝна, ужаднѐл, уру-ч̀а̀са* и др.

По аналогия прегласът на гласна *a* е пренесен и след по-новата в български език шушкава съгласна *џ*, предимно в думи от чужд произход (оринтализми): *ѝ̀авул* ‘дявол’, *да̀маѝѐна, куѝѐ* ‘много’, *питлиѝѐн, уѝѐк*. Явлението *a > é* не се открива след съгласна *й*: *ѝ̀а̀гуда, ѝ̀ара, ѝ̀асла, пий̀ан* (пред сричка със задна гласна), *а̀де / ѝ̀а̀де, ѝ̀аре, ѝ̀асен, ѝ̀а̀стреп*, а също и *ѝ̀адене, ѝ̀асли, пий̀ани* (пред сричка с предна гласна). След съгласна *ж*, без оглед на фонетичното обкръжение, също не настъпва преглас: *дръжѐва, жа̀ба, жа̀ла, жа̀лну, жар*.

Местният диалект се свързва с централните югозападни *a*-говори посредством континуанта на задния носов вокал **ѡ** – гласна *a* във всяка позиция на думата (след развой **ѡ** > **ѡ** > **ѡ**₂): *ва̀диѝа, га̀ба, га̀лап, дап, зап, маш, са̀бута* (БДА. ОТ/ ВДА. ОТ 2001: к. № 21, 22).

Застъпниците на старобългарския заден еров вокал са гласните *ò* (*y*) < **ѡ**₁; *a* < **ѡ**. Двата рефлекса се явяват независимо от позицията, т.е. настъпило е преразпределение на случаите (Кочев/Кочев 2010).

а) Задният еров вокал се изяснява след първична вокализация в гласна *o* (**ѡ** > **ѡ**₁ > *o*): *во̀веда, з̀олва, пет̀ок, сон̀*, *чет̀врат̀ок* (под ударение), *вуз-вѝра, суб̀ла̀чи се, суб̀ѝра*, (вън от ударение).

б) В коренна сричка, независимо от ударението, **ѡ** след вторична вокализация преминава в гласна *a*: *ба̀чва, ва̀шка, даш, ла̀же, ла̀жѝѝа, мах*.

Старобългарският преден носов вокал в говора на с. Г. Драглище се развива в две гласни – *e, a*. Под и вън от ударение има рефлекс *e*: *дѐвет, ѝ̀ѝита, пет, тѐшка*. След *й* и шушкави съгласни *ж, ч, ш* наследникът е гласна *a*: *за̀йак, ѝ̀а̀зѝк, жа̀тва, ша̀па*. След съгласна *ч* отново се появява вокал *e* (*чѐду, чѐсту*). Формите с рефлекс гласна *a* са отражение от про-

теклия през среднобългарския период процес на смесване на носовите вокали (БДА. ОТ/ВДА. ОТ 2001: к. № 27, 28, 29, 30, 31).

Предният еров вокал **ь** също се е развивал двояко – **ь** > *e*, *a*. В резултат на вокализацията **ь** се изяснява в гласна *e* (*ден, тѣсну, тѣвну*). Западнобългарска особеност обаче е развоят на **ь**₁ > **ь**₂ > *a* (*ла̀ска̀ф, са̀мне, та̀нку*). Това се отнася и до изпадането на предната ерова гласна в отворена сричка при някои глаголи, когато тя е била в слаба позиция (*жн̀а, за̀нна*).

Застъпник на стб. **и** и на нейния по-задан вариант **ы** е гласна *и*. Звукът *и* не се подлага на лабиализация в съседство с шушкови и лабиални съгласни (*жи́ф, лива̀да, чи́чу*). Изключение прави само една форма *учимѣн*'' 'ече-мик'.

Непредните вокали **о** и **у** под ударение също не се подлагат на съществени промени. Специфична за говора на с. Г. Драглище обаче е източнобългарската по тип редукция на неударено *о*, което се променя качествено, като се редуцира в гласна *у* (*о* → *о* → *у*) във всяко положение на думата.

а) Абсолютно началословие: *субѣкуа се, убра̀х, убра̀ш̀а, убръ̀сна се, увѣ̀н', уда̀вна, удва̀нка, удѐка* 'откъде', *уцѣ̀к, ужна̀а, ужѣ̀наа, ума̀ж̀а, урис, урѣ̀ме, уску̀ба, утпан'аса̀х се, утсѐкуа* 'отсякоха', *утвр̀за* ;

б) Средисловие: *буга̀т, бѣ̀суве, вуда̀та, ву̀дове, вуденѝцата, гувед̀ар, душ̀ел, ку̀тѣ̀на, ко̀чуве, куза̀ре, куза̀, кунѣ̀ц, мо̀зук, мо̀ркуф, нѝсук, но̀жуве, пуба̀ра, субу̀вам, свѐкур, са̀дуве, сул'та̀, тра̀ктуре, чувѣ̀к;*

в) Абсолютно краесловие: *бѐту, висо̀ку, да̀тѣ̀ку, дибо̀ку, джо̀ду, дрѣ̀вдо̀ту, л'удѣ̀ту, тѣ̀сну, тѣ̀ту, мѣ̀ку, ма̀слу, нѐгу, небо̀ту, одѣ̀ру, пѣ̀ну, по̀ну, рѐтку, со̀нл'у, ска̀пу, сѐну, тѣ̀вну, фно̀гу, ца̀лу, чувѣ̀ку, шка̀фу.*

Силната степен на качествената редукция на неударено *о* в Разложко проличава от факта, че явлението е налице дори и в **звателните форми**: *Бла̀гу!, Вѐлу!, Вла̀ду! Гѝту!, Дѐшкы̀!, Йа̀ну!, Кръ̀шкы̀!, Ма̀ру!, На̀ду!, Ра̀йну!, Са̀шу!, То̀шкы̀; ба̀бу!, дѐду!, шо̀лу!* 'обръщение към дете', *Невѐсту Ште-р'ану!*. Когато обаче вокалът е емфатично удължен в зависимост от интонацията на говорещия, в диалекта на Горно Драглище той не се редуцира, а показва тембровата промяна, която се изразява в появата на *у*-образна рекурсия: *ба̀бѣ̀', дѐдѣ̀'; Го̀шѣ̀', Дешѣ̀', Ма̀рѣ̀', Пѣ̀шо̀'. Употребата на дублетните форми *Дѐшу! // Дешѣ̀', Ма̀рѣ̀' // Ма̀ру!* в този разложки диалект вероятно се е появила като резултат от кръстосването на общобългарските форми с нередуциран вокал *о* (*Ма̀ро, Я̀но*) и по-новите в диалекта с гласна *у* (*Го̀шу!, Дешу̀!, дѐду!*). Редукцията във вокативните форми е едно от по-редките явления в българската диалектна фонетика и в досегашните проучвания тя е отбелязана единствено в съседния говор на Банско (Цонев/Сонев 2008: 164) и в Черноморец (Бургаско) (Райнов/Раунов 1972: 205–207).*

Консонантизъм

Промените, които засягат консонантната система на говора на Г. Драглище, имат преди всичко западнобългарски характер. Консонантната система се отличава с наличието на **палатален ред** съгласни фонем, т.е. с отсъствието на източнoбългарската (и книжовна) корелация палатализираност ~ непалатализираност при съгласните. Единствената фонологична консонантна корелация се изгражда върху противопоставянето по признака *звучност ~ беззвучност*. Западният по тип палатален ред се реализира с фонемите *к', г', х', л', н', й*. Типологизираща черта на консонантната система на горнодраглищкия говор е реализирането на палаталния ред фонем посредством още една допълнителна палатализация. Палаталните съгласни **ч'** и **ш'** са получени в резултат на допълнителна палатализация на веларите *к, г* и повтарят в най-ново време тези от първата старобългарска палатализация (*к, г, х > ч, ж, ш*) (Стойков/Stoykov 1962: 243–245; 1971: 375–380). Процесът е засвидетелстван в развитие: **т'** → **к'** → **ч'** (*зет' → зек' → зеч'*); **д''** → **г''** → **ш'** (*д''авул → г''авул → ш'авул*); **х'** → **ш'** (*уд'их' → уд'иш'*) и се променя под влияние на българския диалектен Изток. Консонантите **ч', ш', ж'** на този етап са факултативни фонем, които играят ролята на единици от палаталния ред **г'', к'', х''** и временно заемат тяхното място (Цонев/Tsonev 2008: 28, 119). Освен съгласните **ч', ш', ж'** в разложкия говор са налице и палатализираните съгласни **л', н'**. От функционално гледище съгласните **й, л', н', ч', ш', ж', й** са фонем от палаталния ред, но фонетично са по-близки до източнoбългарските палатализирани консонанти. Като същински палатални с най-силно изразена мекост съгласните **ч'', л'', н''** се проявяват в позиция в абсолютно краесловие. Консонантите от новия палатален ред се срещат във всяка позиция на думата: начало, среда, край (пред предни и задни гласни).

Съгласна ч'

а) В началословие (пред непредни и предни гласни): *ч'уч'ун, „ч'орч'утук пийан“, ч'уфте, ч'итч'и, ч'исал, Ч'иру, ч'имурè, ч'исатей;*

б) В средисловие (пред непредни и предни гласни): *б'ач'е, б'олч'и 'болки', б'р'ач'а 'братя', в'ашч'и 'въшки', в'арч'арч'и', вис'оч'и 'високи', вустег'арч'и 'дълги тояги', дн'есч'а, диб'оч'и 'дълбоки', дру'шч'и, м'анч'и 'джанки', зк'ач'алч'и 'закачалки', й'абуч'и, к'ач'è така 'как така', к'отч'и, кукум'èфч'и, кук'одшч'и, л'ишч'а 'листя', м'а'алч'и, м'ач'а 'майка', м'ач'и 'майки', м'èшч'и 'места', мутув'илч'а, н'è ч'è 'не иска', п'èйч'и 'пейки', пип'èрч'и, пич'екурч'и 'нарязани черва', пу'т'èнч'и, р'ач'и'а, св'ач'а, с'èнч'и, т'èч'у 'татко', ч'èтч'и, чу'шч'и, ш'а'ч'а,*

в) В абсолютно краесловие: *Буж'и'ч' 'Коледа', моч', пач', пр'ъч', коч', ск'окуч', тр'оскуч'.*

Съгласна *μ*'

а) В началословие (пред непередни и предни гласни): *μ'а̀вул, μ'убрѐ, Ц'ина̀* 'Гина', *Ц'ерѝ'ефден, Ц'ерѝ'ева̀ цръква, Ц'урѝ'ена̀;*

б) В средисловие (пред непередни и предни гласни): *арѝ'енин, Ц'ерѝ'ефден, μ'ибердиса̀, μ'убрѐ, к̀нѝ'и, лѝ'ен, ма̀'ѝа, мѐ'ѝ'емѐту. на̀'ѝенд̀рѝ се, пу̀'ѝна̀, тѝ'ѝ'ѐт, у̀'ѝне, ѝ'та̀й̀'и.*

Съгласната *μ*' не се среща в абсолютно краесловие.

Съгласна *х*' (*ш*')

не се открива в диалекта на Драглище. Тя е позиционно ограничена в разложкия говор. Среща се предимно в краесловие във фономорфологични позиции (в имперфектните и аористни глаголни окончания) в говора на Банско: *бѣх'//бѣш', вървѣх'//вървѣш', пеѣх'//пеѣш', предѣх'//предѣш', смѣх', седѣх'//седѣш' пеѣх'//пеѣш', предѣх'//предѣш'* и др. (Цонев/Tsonev 2008: 113), в срв. с облиците *врѣвѣх, куртулисѣх, предѣх, пубарѣх, смѣх, трѣчѣх, умучѣх се* от диалекта Г. Драглище, в който тя не се открива.

Съгласна *й*

се среща в началословие, средисловие (пред предни и непередни гласни, пред сонори): *зай̀'ак, йа̀бука, йа̀зик, йа̀йце, йа̀'ни го, йа̀гне, йа̀лува, куй̀'а//кува, кой, на̀дай се, на̀прей* 'направи', *пий̀'а̀вица, пий̀'ан, по̀дай, пу̀ей̀'ник* 'тестено ястие, полято с мазнина от свински дреболии', *Рай̀'ну!, рѣзб̀'и, чий̀'е//чий̀'е.*

Съгласна *л*'

а) В началословие (пред непередни гласни): *л'у̀лч'и, л'у̀де, л'ут;*

б) В средисловие (пред непередни гласни): *ва̀л'ак, вал'у̀че* 'топче', *да пл'у̀сне* 'да пукне', *л'у̀п̀и, пл'у̀нча, суп̀ол'ч'у, тел'д, ил'а̀кна* 'шамаросам'.

в) В абсолютно краесловие: *бук̀дл'* 'кръгъл съд за вода', *брѣк̀дл'* 'човек, който бърка навсякъде', *дрѣт̀дл'* 'слаб човек', *кут̀ел', мес̀ал', пиштим̀ал', пра̀ц̀ал'. сол', тел'.*

Съгласна *н*' (пред непередни гласни и в краесловие):

а) В средисловие (пред непередни гласни): *вин'о̀к* 'венец', *утпа̀н'а̀сах се* 'приключих работата си', *шийн'о̀к* 'врат, шия'. В диалекта на Банско се среща и пред предни гласни: *кѡ̀н'е, кун'ѣ̀ту, свин'ѣ̀ту* (Цонев/Tsonev 2008:117).

б) В абсолютно краесловие: *бра̀ка̀д̀ан'* 'качамак', *дрѣм̀д̀н'* 'решетъчно сито', *ка̀тра̀н', ка̀ун', кон', курбан', па̀ра̀м̀д̀н'* 'прякор', *писк̀ун'* 'свирка', *са̀п̀ун', тиг̀ан', уст̀ен', учимен', фуст̀ан', чекан'* 'цвекло', *Ша̀ба̀н'.*

в) Пред съгласна *ч*': *куп̀ан'ч'а* 'дървена купа', *пера̀л'ч'а* 'дървено пособие за пране'.

В диалекта на село Г. Драглище мекостта на съгласните *ч', н', л'* е най-силно изразена в абсолютно краесловие: *бра̀ка̀д̀ан', бук̀дл', брѣк̀дл', дрѣм̀д̀н'* 'решетъчно сито', *дрѣт̀д̀л'* 'слаб човек', *зеч', ка̀тра̀н', ка̀ун', кон', коч', курбан', кут̀ел', мес̀ал', моч'* 'урина', *па̀ра̀м̀д̀н', пиштим̀ал', пра̀ц̀ал', пач', писк̀ун', прѣч', ра̀к̀дл'* 'храчка', *сол' са̀п̀ун', тел', тиг̀ан', уст̀ен', фуст̀ан', Ша̀ба̀н'.*

Други звукови промени

1. Съгласна *x* в повечето случаи е позиционно ограничена. Тя изпада в следните случаи:

а) В началословие: *àне, ùтър, убаф, àрчи, òди, òру*; в краесловие: *сүү, гүүи, дрèи, сүү*.

б) Пред сонори *p, l*: *tèп, лàден, лàбаво. ранà, Рùсте*.

в) В средисловие между гласни: *òуе, маалà, муа, снàа*.

г) Във фонеморфологична позиция при глаголните окончания в 3 л. мн.ч. в миналите времена: *врѣвèа, гунìа, стèзуа, удиа*.

Консонантът *x* се пази единствено в абсолютно краесловие, и то в не голям брой думи като *врѣх, мах, гүүх, смèх*.

2. Освен изпадането на консонант *x* се срещат и следните други случаи на елизия:

а) Изпадане на съгласна *t* във формите на глаголите за 3 л. мн.ч., сегашно време, придружено с появата на фонеморфологична компенсационна дължина: *зèмаа, гра̀даа, òдаа, тра̀саа, думаа*;

б) Изпадане на съгласна *v*: *взема – зèма, възглавница – згла̀вница, хубаво – у̀бау*;

в) Изпадане на съгласна *ð*: *г̀лèам – глèдам*.

3. Съгласна *v* се запазва в началословие в корена на думата (*в̀ада, вол, влакнò*), но в някои представки и предлози тя преминава в консонант *ф* (*ф̀лèзе, ф̀нèтре*). Този тип преход (*v > ф*) е по-често срещан в източните български говори.

Беззвучният корелат на *v* – новата съгласна *ф*, не се променя в начална и интервокална позиция (*фес, фит̀ил', фуст̀ан'*) и характеризира най-вече чуждици.

4. Консонант *s* се открива на етимологично място в думата *свèзди*. Той има ограничена употреба, като в някои случаи факултативно се редува със съгласна *z*: *зур̀ла – з̀урла, свòнци – звòнци, брѣ̀vси – брѣ̀vзи, сàден – зàден*.

5. Пращлавянските консонантни съчетания **tj, *dj* се застъпват от двуфонемните рефлексии *ит < *tj* и *жд < *dj*. Процесът има общобългарски характер. Рядко консонантното съчетание *жд < *dj* преминава в ново *и'* (*ра̀и'а, ра̀и'асàл*).

6. Характерно за говора на с. Г. Драглище е изпадането на съгласна *л* в групите *-ъл-, -лъ-*, каквото е налице в съседния бляговградски говор (*в̀ек, в̀èна, с̀èзи, с̀èнце*).

7. Групите *чрѣ, чрѣ* се развиват по следния начин:

а) *чрѣ > црѣ* (*црѣн, црѣ̀ква, црѣ̀вл'ак, црѣ̀вен*).

б) *чрѣ > црè/е* (*црè̀ва, црè̀вò*)

8. Консонантните съчетания *стр/здр* се запазват непроменени (*бѣстру, здра̀ф*).

9. Асимилационните и дисимилационните промени засягат следните консонанти (или групи съгласни) в случаите, свързани с фонетика на отделната дума:

а) *мн > вн* (*тѣмно > тѣвну*);

б) *мн > фн* (*мно̀го > фно̀гу*);

в) *кт > фт* (*но̀кти > но̀фти*);

г) *ск > цк* в голям брой суфикси на прилагателни имена (*ту̀рици, фрѣ̀нци*).

д) Консонантните съчетания *ср/зр* се запазват. В много малък брой думи се среща епентеза на съгласна *т* в групата *ср* (*срѐда, срѐда*). Това явление е ограничено и характеризира говора на по-възрастното население на Г. Драглище. То не е специфично за местния диалект и се появява под влияние на съседните западнобългарски говори в единични случаи.

е) Вмъкването на консонант *д* в групата *жр* също е ограничено. Епентезата на *д* е регистрирана формата *ждрѣ̀пче* и нейни производни *ждрѣ̀би се*.

ж) Опростяване настъпва в групата *хв* след изпадане на консонант *х* (*хв > ф*): *фѣ̀рте, ф̀али, ф̀ашта*.

10. За говора на по-възрастното население в с. Г. Драглище е характерно вмъкването на консонант *в* във формите на въпросителните местоимения – *ку̀ва, ку̀вѣ, ку̀ви*. Наред с тях паралелно се употребяват и формите *ку̀йа, ку̀йѣ, ку̀и*.

11. Процесът на затвърдяване на повечето меки съгласни, отличителен за говорите с палатален ред, води до ограничаване и на йотацията. Вследствие на това в говора функционират едновременно йотувани форми *му̀йа, му̀йѣ, тву̀йѣ* и нейотувани – *му̀ѣ, тву̀ѣ*.

III. Заключение

Извършилите се фонетични промени в говора на село Горно Драглище, Разложко, водят до следните резултати:

Консонантната система на диалекта по тип е подчертано **западнобългарска с автономен палатален ред**. Макросистемата се състои от следните единици:

[п]-[б]; [ф]-[в]; [т]-[д]; [с]-[з]; [ц]-[с]; [ш]-[ж]; [ч]-[ц];

[л(ћ)]₂; [м], [н], [р]; [л'], [н'], [ч''], [ц''], [й]; [к], [г], [х]

Фонологичната система на съгласните в говора на Г. Драглище се отличава съществено от източнобългарската и книжовната както количествено, така и качествено. Количествените различия между източния и западния тип консонантизъм са следствие от неутрализирането на признака мекост (палатализираност) ~ твърдост (непалатализираност) на съгласните на запад. Тази неутрализация предопределя не само количествени, но и ка-

чествени отлики между двете системи (източна и западна). *На запад* корелацията остава само една – *звучност ~ беззвучност*, но за сметка на това се развива самостоятелен *палатален ред* съгласни фонemi. *На изток* консонантите се противопоставят по два признака *звучност ~ беззвучност* и *палатализираност ~ непалатализираност* (Кочев/ Kochev 2010 138–141).

Вокалната система в говора на Г. Драглище е **източна по тип, четириъгълна**, седемчленна (под ударение) и двукласна с неопределена гласна ъ, която не се включва в никакъв тембров клас. Нейна отличителна особеност е удареният квантитет, който също е предимно източен по тип. Тя включва следните фонemi:

предни   непредни

й	ÿ
è / ъ /	ò
è	à

Вън от ударение вокалната система е четириъгълна, петчленна, двустепенна, двукласна:

предни   непредни

и	у
е / ъ /	
е	а

От подсистемата на неударения вокализъм изпада гласната *o*, която се редуцира качествено и безключително преминава в съответния тесен вокал *y*. Качествената редукция на *o* → *y* е отличителна за източнобългарските говори. Гласната *a* вън от ударение също се променя. При нея е налице количествена редукция (полуредукция). Неудареният вокал *a* се реализира чрез позиционен вариант *a* (звук, среден между *a* и ъ). Вследствие на тези процеси броят на фонемите в подсистемата на неударения вокализъм е сведен до 5 – [*u*], [*e*], [*ъ*], [*y*], [*a*], като [*ъ*] е крайно позиционно ограничена.

Така представени, вокализъмът и консонантизмът в западнорупския говор на село Горно Драглище са емблематични за взаимодействието между вокализма и консонантизма в ятовата изоглосна област. Съчетаването на двата типа фонетични системи – вокална (предимно от източен тип) и консонантна (от западен тип), е показателно за плавния преход от източнобългарски към западнобългарски говори и за особеното място на банско-разложкия диалект като преходен в центъра на българския езиков континуум.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Проучването е направено във връзка с работата по ННП „Културно-историческо наследство, национална памет и обществено развитие“, финансирана от МОН, одобрена с договор DCM № 577 от 17 август 2018.

² Фонемата *l* функционира с позиционен веларен вариант (варифона *l̥*) пред предни гласни.

ЛИТЕРАТУРА

- БДА. ОТ 2001: *Български диалектен атлас. Обобщаващ том. Ч. I–III. Фонетика. Акцентология. Лексика*. София, КИК „Труд“.
- Грамматика на съвременния български книжовен език 1993: *Грамматика на съвременния български книжовен език Т. I. Фонетика*. БАН, София.
- Жобов 2004: *Жобов, Вл.* Звуковете в българския език. ИК „СЕМА РШ“, София.
- Керемидчиева и др. 2012: *Керемидчиева, Сл., А. Кочева, Л. Василева, К. Първанов, З. Сертова, И. Гаравалова, Р. Чернева*. Еркеч – паметта на езика. ИБЕ – БАН, София, „Мултипринт“.
- Кочев 1968: *Кочев, Ив.* Фонетични и фонологични промени на *ê < Ъ* в говорите около ятовата граница. – Известия на Института за български език. Кн. 16, с. 437–455.
- Кочев 1980: *Кочев, Ив.* Характеристика на говорите. – В: *Пирински край*. София, с. 625–647.
- Кочев 1988: *Кочев, Ив.* За ударения квантитет в българския език. – В: *Славистичен сборник*. БАН, с. 159–164.
- Кочев 2010: *Кочев, Ив.* Българска фонология. София, „Анико“.
- Мирчев 1978: *Мирчев, К.* Историческа граматика на българския език. София, „Наука и изкуство“.
- Райнов 1970: *Райнов, В.* Редукция във вокативните форми в говора на с. Черноморец, Бургаско. – Български език, кн. 2–3, с. 206–207.
- Стойков 1962: *Стойков, Ст.* Един особен случай на палатализация в българския език (Преглас на съгласните *к’*, *х’* в *ч’*, *ш’* в говора на гр. Банско). – Изв. Инст. бълг. ез. Кн. 8, 243–245.
- Стойков 1971: *Стойков, Ст.* Новая первая палатализация в болгарском языке (изменение согласных *к’*, *г’* в *ч’*, *ц’* в разложском говоре. Москва.
- Стойков 2002: *Стойков, Ст.* Българска диалектология. София, БАН.
- Тогоманова, А.-М. 2001: *Тогоманова, А.-М.* Из българската историческа фонетика. София, Университетско издателство „Климент Охридски“.
- Трубецкой 1960: *Трубецкой Н. С.* Основы фонологии. Москва.
- Цонев 2008: *Цонев, Р.* Говорът на град Банско. Благоевград, „Неофит Рилски“.
- Tiffany, Carrel 1977: *Tiffany, W. R., J. Carrel.* Phonetics Theory and application, McGraw-Hill College.

REFERENCES

- BDA. OT 2001: *Balgarski dialekten atlas. Obobshtavasht tom. Ch. I-III. Fonetika, Akcentologiya. Leksika*. Sofia, KIK “Trud”.
- Conev 2008: *Conev, R.* Govorat na grad Bansko. Blagoevgrad, “Neofit Rilski”.

- Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik 1993: *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik T. I. Fonetika*. Sofia, BAN.
- Keremidchieva i dr. 2012: *Keremidchieva, Sl., A Kocheva, L. Vasileva, K. Parvanov, Z. Sertova, I. Garavalova, R. Cherneva*. Erkech – pametta na ezika. IBE – BAN, Sofia, “Multiprint”.
- Kochev 1968: *Kochev, Iv.* Fonetichni i fonologichni promeni na $\acute{e} < \text{ъ}$ v govorite okolo yatovata granitsa. – *Izvestiya na Institutata za balgarski ezik*, Kn. 16, s. 437–455.
- Kochev 1980: *Kochev, Iv.* Harakteristika na govorite. – In: *Pirinski kray*. Sofia, s. 625–647.
- Kochev 1988: *Kochev, Iv.* Za udareniya kvantitet v balgarskiya ezik. – V: *Slavistichen sbornik*. BAN, s. 159–164.
- Kochev 2010: *Kochev, Iv.* Balgarska fonologiya. Sofia, “Anicko”.
- Mirchev 1978: *Mirchev, K.* Istoricheska gramatika na balgarskiya ezik. “Nauka i izkustvo”, Sofia.
- Raynov 1970: *Raynov, V.* Reduktsiya vav vokativnite formi v govora na s. Chernomorets, Burgasko. – *Balgarski ezik*, kn. 2–3, 1970, s. 206–207.
- Soykov 1962: *Soykov, St.* Edin osoben sluchay na palatalizaciya v balgarskiya ezik (Preglas na saglasnite k' , x' v $ч'$, $ш'$ v govora na gr. Bansko). – *Izv. Inst. balg. ez.*, № 8, 243–245.
- Soykov 1971: *Soykov, St.* Novaya pervaya palatalizaciya v bolgarskom yazike (izmenenie soglasnih k' , $г'$ v $ч'$, $ц'$ v razlozhkom govore. Moskva.
- Soykov 2002: *Soykov, St.* Balgarska dialektologiya. Sofia, BAN.
- Tiffany, Carrel 1977: *Tiffany, W. R., J. Carrel*. *Phonetics Theory and application*, MCGraw-Hill College.
- Totomanova, A.-M. 2001: *Totomanova, A.-M.* Iz balgarskata istoricheska fonetika. Sofia, „Kliment Ohridski”.
- Trubeckoy 1960: *Trubeckoy N. S.* Osnovi fonologii. Moskva.
- Zhobov 2004: *Zhobov, Vl.* Zvukovete v balgarskiya ezik. Sofia, IK “Sema RSH”.

Приложение 1. Образци от говора

Фустан

Таа фанела ду лани си, йа, имах..... ут, наште си. Цемпер едно време беше, зейтинеф, сус жабунч'аву беше удолу... ама ага гу обтека, обтека гу, собтека ле гу, треперех му. Йа, не се смули! Дреа да имаш, иска фндгу вардене. Се, трасаа, трасаа фндгу и ут Разлок дуждаа. Нашиа Елена, ите е ф Разлок искаше. За снаата фустан” и престелч'а трасааше. А йа, си, йа растурих. Викам да съм знайала, да съм чувала... ма, гу растурих. Та питаме некъде пуселоту – тоа вика прудадух, дне вика прудадух и не мужейме да и наем фустан”

Смилена Йочева (Узунова)
с. Горно Драглище, Разложко

Шабаново блато

Ималу е тужа ф Драглища Л'убин под и е бил ф Турция учил. Убау... ма, се, еуцанил' да гледа некуе турче, Шабан” гу са, викали, Шабан”. И, йе, ималу тужа бетек на раката. И кат са трагнали да пугурчуда България и стигнали вече тужа.... пугурчили. Ле, глеаш, че, тужа каа, Места се са

крайните села путурчени? Еми стигнали и путурчили и Белица и душици сѣтне натака. И кат душили, ч'ели да путурчаа и нас и Горна, и Долна Драглица, и Нидобръцку. Дубрѣ, ама тоа Л'убин под некуи му кажал, ч'е идаа турците и врвѣ вѣч'е нанам каа Шабануву блату. Църнитец ие билд туга

Щеряна Найдина
с. Горно Драглище, Разложко

Годеж

Ага се жених, тука се направеше напреши главѣш. Гуд'ата да те водаа, така се викаше. И бѣхме се разбрали с дѣду Ване да идем на ч'ину. И ут ч'инуту тои ме назаре, ч'е ме води нагорѣ каа нѣх. Па иа му викам, ч'е нешта така. Иа си искам да си дойдаа у дума и да си питаа наште, старите хора. И си дуждаа таквѣа сгуд'ата се викаше наврѣмету. И кат се разбера, фатаа булката и иа водаа там на плуштаду.....ч'е ме водаа у Пандеве. И имашиѣ един чувѣк, с пушка пукаше и викаше така: „Еееей, има главѣш таа вѣчер! Иана Менци'ува е утишла за Ване Пандеф!“.

Яна Пандева
с. Горно Драглище, Разложко

Приложение 2. Списък на основните информатори

Щеряна Тодорова Найдина, родена през 1937 г., от с. Горно Драглище,
Александра Тодорова Кехайова, родена през 1947 г. в с. Горно Драглище,
живее в с. Баня.

Яна Иванова Пандева, родена през 1940 г. в гр. Белица, живее в с. Горно
Драглище.

Смилена Иванова Йочева (Узунова), родена през 1931 г., от с. Горно Драглище.

Янка Петрова Шакина, родена през 1936 г. в с. Добърско, живее в с. Горно
Драглище.

Захари Тодоров Пукнев, роден през 1951 г., от с. Горно Драглище.

Иван Тодоров Найдин, роден през 1964 г., от с. Горно Драглище.

✉ гл. ас. д-р Катерина Ушева

Секция за българска диалектология и лингвистична география
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Assist. Prof. Katerina Usheva, PhD

Department of Bulgarian Dialectology and Linguistic Geography
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria